

KISSATÜ SEYF b. ZÜYEZEN

KISSATÜ SEYF b. ZÜYEZEN

(bk. SİRETÜ SEYF b. ZÜYEZEN).

KIST

(القسط)

Adalet, pay;
bir kimseye payına düşen hakkı
âdil bir şekilde verme anlamında
Kur'an terimi.

Sözlükte "hisse, ölçü, insafı olma, adalet, adaletli pay" gibi anlamlar ifade eden **kıst**, masdar olarak kullanıldığında karşıt anlamlı kelimelerden (ezdâd) olup hem "adaletli olma, birine hakkını ve payını âdil bir şekilde verme" hem de "adaletsizlik yapma, birine hak ettiği payı vermemesi", isim olarak kullanıldığında ise "adalet" mânasına gelir. Bir sâin yarısı tutarındaki ölçü birimine de **kıst** denmektedir. Aynı kökten **iksât** "âdil olma", **kast** ve **kusût** "zalim olma, haksızlık etme", **kâsıt** "zalim, haksızlık eden", **muksıt** "adaletli, herkese hakkını ve payını âdil bir şekilde veren" anlamındadır. Yine aynı kökten **taksıt**, "borcu belli zaman dilimlerinde ödenmek üzere eşit miktarlara ayırma" demektir (İbn Düreyd, III, 26-27; Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "kşt" md.; *Lisânü'l-Arab*, "kşt" md.).

Kur'an-ı Kerim'de **kıst** kelimesi on beş âyette geçmekte, on âyette de farklı türevleri kullanılmaktadır. **Kıst**, ilgili âyetlerin tamamında "adalet" mânasına gelmekte veya ona yakın anlamlar ifade etmektedir. Bu âyetlerin bir kısmında âhirette Allah'ın insanlara adaletle (bi'l-kıst) muamele edeceği bildirilir (Yûnus 10/4, 47; el-Enbiyâ 21/47). Mâide sûresinde (5/8) İslâm'ın temel ahlâk ve hukuk ilkelerinden biri şöylece beyan edilmektedir: "Ey iman edenler! Allah için hakkı ayakta tutan, adaletle şahitlik eden kimseler olun. Bir topluluğa duyduğunuz kin sizi adaletsiz davranmaya itmesin. Adaletli olun; bu takvâyâ daha uygundur. Allah'tan korkun. Şüphesiz Allah yaptıklarınızdan haberdardır." Benzer bir ilkeyi ortaya koyan Nisâ sûresinin 135. âyetinde yine müminlere hitap edilerek kendilerinin veya ana babalarıyla akrabalarının aleyhine bile olsa adaletten asla sapmalarını, Allah için şahitlik etmeleri, bu konuda zengin fakir ayırımı yapmalarını, duygularına uyup adaletten ayrılmalarını emredilmektedir. Bu âyette **kıst** kelimesiyle **adl** kökünden bir fiilin aynı bağlamda kullanılması iki kelime ara-

sındaki anlam birliğini göstermektedir. Âyette şahitlik örneğinde, hukukî ve ahlâkî tutumların ve işlemlerin yürütülmesinde akrabalık, zenginlik yoksulluk gibi duygusal ve sübjektif ilişkilerin değil adaletin ve insanların yapıp ettiklerini çok iyi bildiği hatırlatılan Allah'a karşı sorumluluk duygusunun esas alınması gerektiği bildirilmektedir. Kurtubî'nin verdiği bilgiye göre İslâm'ın ilk dönemlerinde Allah korkusu ve güzel ahlâk yaygın olduğundan yakın akrabaların birbirleri hakkındaki şahitlikleri kabul ediliyordu. İslâm topluluğu sosyal ve kültürel değişmelere uğradıkça bu tür şahitliklerin geçerliliği tartışılmaya başlandı; nihayet akrabalık ilişkileri ve menfaat sebebiyle adaletten sapma ihtimalinin güçlü bulunduğu durumlarda birçok müctehide göre şahitlik geçerli sayılmadı (*el-Câmi*, V, 411). Fahreddin er-Râzî, Âl-i İmrân sûresinin 18. âyetinde âlimlerin niteliği olarak bildirilen "kâimen bi'l-kıst" deyimini açıklarken Hasan-ı Basrî'nin, korkulu zamanlarda da emir bi'l-mar'uf nehiy anil-münker görevinin yerine getirilmesi gerektiğine bu âyeti delil gösterdiğini kaydeder; ayrıca, "Cihadın en değerlisi zalim yönetici karşısında hakkı söylemektir" (Ebû Dâvûd, "Melâhim", 17; Tirmizî, "Fiten", 13) meâlindeki hadisi de bu görüşün doğruluğuna delil olarak zikreder (*Mefâtihu'l-gayb*, VII, 215). Bazı âyetlerde **kıst** kelimesi mizanla birlikte "tartıyı adaletle yapmak" anlamında geçmektedir (meselâ bk. el-En'âm 6/152; Hûd 11/85; er-Rahmân 55/9). İki âyette "zalim" mânasında **kâsıt** (el-Cin 72/14, 15), üç âyette "âdil davrananlar" mânasında **muksıt** kelimesinin çoğulu (**muksitîn**) kullanılmıştır (el-Mâide 5/42; el-Hucurât 49/9; el-Mümtehine 60/8). Son âyette Allah'ın müslümanlara, anlaşmalı oldukları gayri müslimlere karşı adaletli davranmaları hususunda bir yasa koymadığı, O'nun âdil olanları sevdiği bildirilmektedir. İki âyette "tartı, terazi" anlamında geçen **kıstâs** ile (el-İsrâ 17/35; eş-Şuarâ 26/182) bunun farklı okunuşları olan **kustâs** ve **kustân** kelimelerinin aslının Yunanca olduğu belirtilir (İbn Düreyd, III, 26-27; Buhârî, "Tevhîd", 58; İbn Âşûr, III, 187).

Kıst ve bu kökten türeyen kelimeler belirtilen anlamlarda hadislerde de geçmektedir. Özellikle Hz. İsa'nın nüzûlüne dair çeşitli rivayetlerde "imâmen muksıtan ve hakemen adlen", "imâmen adlen (âdilen) ve hakemen muksıtan" gibi ifadelerle **adl** (âdil) ve **muksıt** kelimelerinin birbirinin yerine kullanılmış olması (Wen-

sinck, "kşt" md.), **kıst** kelimesinin adaletle eş anlamlı olduğunun bir kanıtı şeklinde değerlendirilebilir. Bazı hadislerde **muksıt** "esmâ-i hüsnâ"dan biri olarak da geçmektedir (İbn Mâce, "Du'â", 10; Tirmizî, "Da'avât", 82).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Düreyd, *Cemhere*, Beyrut, ts. (Dâru sâdir), III, 26-27; Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "kşt" md.; *Lisânü'l-Arab*, "kşt" md.; Wensinck, *el-Mu'cem*, "kşt" md.; M. F. Abdülbâki, *el-Mu'cem*, "kşt" md.; Buhârî, "Tevhîd", 58; İbn Mâce, "Du'â", 10; Ebû Dâvûd, "Melâhim", 17; Tirmizî, "Da'avât", 82, "Fiten", 13; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, VII, 116, 215; Kurtubî, *el-Câmi*, V, 411; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve'l-tenvîr*, Tunus 1984, III, 187.

MUSTAFA ÇAÇIRCI

KIST

(القسط)

Eski bir ölçek.

Kıst (**kıstıs**), aslen Yunanca'ya **ksestes** şeklinde geçen Latince **sextarius** kelimesinden gelmiş olmalıdır. "Altı" anlamındaki **sex** kelimesinden türeyen **sextarius** "altıda bir" demektir (Lewis, s. 1688). **Ksestes** Arapça'da "adalet, denge, hak" anlamına da gelen **kıst** kelimesine olan fonetik ve semantik yakınlığı sebebiyle aynı şekilde telaffuz edilmiş gibi görünmektedir. Arapça'da çift kısta "büki" adı verilir. **Kıst** (**ksestes**) kelimesi Yeni Ahid'de "küçük kap" (Markos, 7/4), bazı hadislerde de "abdest kabı" anlamında geçmektedir (İbnü'l-Cevzî, II, 242-243).

Grek ve Roma ölçüleri özellikle İslâm eczacılığında yaygın bir şekilde kullanıldığı, müslüman bilginlerin tıp veya farmakolojiye dair eserlerinde de genellikle söz konusu birimler esas alındığı için **kıst**ın bu milletlere ait ölçü sistemlerindeki karşılığını incelemek kaçınılmaz olmaktadır. Roma **kıstı** (**sextarius**) $\frac{1}{6}$ congus = 2 hemina = 4 quartarius = 8 acetabulum = 12 cyathus hacminde (Berriman, s. 129, 130). Congus 10 ritl tekabül ettiğine göre **sextarius** ($10 \div 6 = 1 \frac{2}{3}$) ritl yani 1 ritl + 8 ukıyye veya 20 ukıyye demektir. Grek tabibi Dioskurides'e göre (m.s. I. yüzyıl) **ksestes** 20 ukıyye şarap ölçerdi. Romalı Grek hekimi Câlînûs'un (ö. m.s. 200) aktardığı kadarıyla 2 cotyla (veya triblium) hacmindeki sıvı ölçüsü **sextarius** 18 ukıyye (= 1,5 ritl) zeytinyağı, 20 ukıyye şarap ve 27 ukıyye (= 2 ritl + 3 ukıyye) bal alırdı (balın ağırlığı şarabınkinden $\frac{7}{20}$, şarabın ağırlığı ise zeytinyağınınkinden $\frac{1}{9}$ daha fazladır). 2 cotyla hacmindeki kuru hacim

ölçüsü sextarius 120 drahmi ağırlık kaldırırdı. Bir başka Grek tabibi Oribasios'a göre (ö. 403) İtalya kıstı keyl itibarıyla 24 ukıyye (= 2 ritl = $2 \times 317,808 = 635,616$ gr.), vezin bakımından 1 ritl + 8 ukıyye (= $1\frac{2}{3}$ ritl = 529,68 gr.) şarap ve keyl itibarıyla 2,5 ritl (= 30 ukıyye) bal ölçerdi (Sauvaire, *JA*, VII [1886], s. 439; krş. Zehrâvî, II, 460). Epiphanius'a göre stamnos adı verilen Pontus kıstı İskenderiye'ninkinin dört katına eşittir. Birincisi 8 ritl zeytinyağı alacak hacimde olduğuna göre ikincisi 2 ritl kaldırırdı. İtalyan kıstı 22 ukıyye, "castrensis" denen Roma kıstı $2\frac{2}{3}$ ritldan (1 libra = 9 uncia) biraz fazla, yani yaklaşık 24 ukıyye ve Nikomedeia (bugünkü İzmit) kıstı 20 ukıyye ölçer (*Epiphanius' Treatise*, s. 13-14).

Huneyn b. İshak'a göre (ö. 260/873) 1 kıst (ksestes) = 2 kotyle = 12 kyathos hacminde olup 2 ritl = 24 ukıyye = 204 drahmi = 612 gramma = 3672 krat çeker (*el-Muhtaşar*, vr. 67^b). Bunun metrik karşılığı ise ($204 \times 3,3105 =$) 675,342 gramdır. Câlî'nûs kaynaklı bilgileri doğrulayan ve sıvı ölçüsü olarak kullanılan kıstın zeytinyağı, şarap ve bal cinsinden ölçtüğü ağırlıklar için Câlî'nûs'un kilerle aynı değerleri veren Grek asıllı tabip Kustâ b. Lûkâ (ö. 300/912), ayrıca Antalya tıp kıstının hacminin $\frac{1}{6}$ khous = 2 kotyle = 8 oksyabphon = 12 kyathos olduğunu ve 120 drahmi = 360 gramma = 720 obolos = 2160 krat = 8640 arpa habbesi ölçtüğünü bildirir (*Kitâb fi'l-vezn ve'l-keyl*, vr. 71^a-72^a). Kıstın kaldırdığı zeytinyağı ve şarabın ağırlığı için verilen 18 ve 20 ukıyyelik değerleri doğrulayan müslüman hekimlerden İbn Sînâ (ö. 428/1037) ve Zehrâvî (ö. 400/1010) bal için sırasıyla 2,5 ritl = 30 ukıyye (*el-Kânûn fi't-tıbb*, III, 441) ve 36 ukıyye (*el-Taşrif*, II, 460), Muhammed b. Behrâm el-Kalânîsî (ö. 560/1164) 1,5 veya 2,5 ritl (*Akrâbâzîn*, s. 296) şeklinde farklı karşılıklar kaydederler. Zehrâvî ve Kalânîsî 24 ukıyyelik (= 2 Roma ritli = 635,616 gr.) bir itir (attar) kıstından da bahsederler (*el-Taşrif*, II, 460; *Akrâbâzîn*, s. 292). Ebû'l-Hasan Ali b. Ahmed el-Bağdâdî (ö. 610/1213) yukarıdaki Roma kıstına dair verilere ilâveten 2 kotyle hacmindeki kıstın 180 dirhem (zeytinyağı) kaldırdığını bildirir (*el-Muhtârât fi't-tıbb*, II, 336). Bunun metrik karşılığı ($180 \times 2,6484 = 108 \times 4,414 =$) 476,712 gramdır. Hacmi 2 cotyla = 6 büyük mystrum = 8 acetabulum = 12 cyathus = 24 küçük mystrum olan Roma kıstının 18 ukıyye (= 144 drahmi = $144 \times 3,3105 = 476,712$ gr.) zeytinyağı, 1 ritl + 8 ukıyye = 20 ukıyye şarap ve

27 ukıyye bal aldığını bildiren Nusaybin metropoliti Eliya (ö. 1049) önceki verileri destekler (Sauvaire, *JRAS*, XII/1 [1880], s. 113, 114). Buna göre söz konusu kıst ($476,712 \times 1\frac{1}{9} =$) 529,68 gr. şarap ve ($529,68 \times 1\frac{7}{20} =$) 715,068 gr. bal ölçer.

İslâm ülkelerinde kullanılan diğer kıstlara gelince, Halife Ömer'in fetihlerden sonra diğer vergiler yanında Suriye ve el-Cezîre halkına aylık 3 kıst zeytinyağı aynı cizye vergisi yüklediğini bildiren Belâzürî (*Fütûh*, s. 131), eserinin bir başka yerinde Cezîreliler'e ikişer kıst zeytinyağı ve sirke takdir edildiğini yazar (*a.g.e.*, s. 182). Amr b. Âs'ın Mısırlılar'a koyduğu aynı cizye vergileri arasında ikişer kıst zeytinyağı, bal ve sirke vardı (*a.g.e.*, s. 216). Ahmed b. Muhammed es-Sâvî'ye göre bu kıst 3 ritl zeytinyağı alırdı (*Bulğatü's-sâlik*, II, 201).

Ebû Ubeyd'e göre (ö. 224/838) kıst yarım sâa eşittir (*Kitâbü'l-Emvâl*, s. 460). Bunu tasdik eden Muhammed b. Ahmed el-Hârizmî (ö. 387/997) ayrıca Medine sâininin 4 müd, Kûfe sâininin 8 ritl, müddün de $1\frac{1}{3}$ ritl olduğunu bildirir (*Mefâtihu'l-ülüm*, s. 11). Böylece kuru gıda ölçüsü olarak kullanılan ($4 \div 2 =$) 2 müdlük kıst ($2 \times 1\frac{1}{2} =$) $2\frac{2}{3}$ ritl buğday ve ($8 \div 2 =$) 4 ritl su kaldırırdı. Zehrâvî biri büyük olup kaldırdığı ağırlık bakımından 4 Bağdat ritline, diğeri küçük ve 2 ritla eşdeğer iki kıstın varlığını bildirirken (*el-Taşrif*, II, 460) Ebû Bekir es-Sûlî (ö. 335/946) ve Kûhîn el-Attâr da (ö. 658/1260) 4 ritlik bir kista işaret etmektedir (*Edebü'l-küttâb*, s. 217; *Minhâcü'd-dükkân*, s. 146). Yarım sâ'lık kıst Tunus'ta pek yaygın olmasa da XX. yüzyıla kadar kullanılagelmiştir (Ferve, sy. 7-8 [1993], s. 252).

İbn Abdürabbih (ö. 328/940) İbrâhim kıstının 1,5 büyük ritl zeytinyağı çektiğini kaydeder (*el-İkdü'l-ferîd*, VI, 264). Muhammed b. Ahmed el-Ezherî (ö. 370/980) kıstın kaldırdığı ağırlığın 481 dirhem olduğunu bildirir (*Tehzîbü'l-luğa*, "kşt" md.).

Kalânîsî 18 ukıyyelik bir Mısır kıstından bahsederken (*Akrâbâzîn*, s. 292, 296), Mahzûmî (ö. 585/1189) İskenderiye yağ matarının hacminin $4\frac{1}{3}$ kista eşit olduğunu, kıstın da $5\frac{1}{3}$ Cerevî ritl zeytinyağı aldığını bildirir (*el-Müntekâ*, s. 29). Cerevî ritl 312 dirhemdir. İbn Fazlullah el-Ömerî'nin (ö. 749/1349) verdiği (*Mesâlik*, s. 80-81) 1 dirhem = 18 harrûbe ve 1 miskal = 24 harrûbe şeklindeki eşitlikler esas alınırsa söz konusu dirhemle ($4,25 \times 64 \div$

$96 =$) 2,833 gramlık dirhem kastedildiği düşünülebilir. Böylece bu kıstın ölçtüğü ağırlık ($5\frac{1}{3} \times 312 \times 2,833 =$) 4,71466 kg. olarak bulunur ($4,414 \times 18 \div 24 = 3,3105$ gramlık drahminin kastedildiği ihtimalinden hareketle de 5,508672 kilogramlık sonuca ulaşılabılır). İbnü'l-Uhuvve (ö. 729/1329), zeytin ve susam yağı ölçümünde kullanılan Mısır kıstının 8 Mısır ritli ağırlık kaldırdığını bildirir (*Me'âlimü'l-kurbe*, s. 228). Bunun Epiphanius'un değindiği Pontus kıstı olması muhtemeldir.

Eliya'nın verdiği bilgiler ve M. Henry Sauvaire'nin açıklamalarından anlaşıldığı üzere özellikle Irak'ta kullanılan ve biri büyük (= 6 Bağdat ritli = $771\frac{3}{7}$ veya 780 dirhem), diğeri küçük (= 3 Bağdat ritli = $385\frac{5}{7}$ veya 390 dirhem) iki İslâm kıstı vardı. 2 küçük kıst (= 4,5 ksestes) hacmindeki büyük kıst 81 ukıyye = 648 drahmi (= 2,145204 kg.) zeytinyağı, 90 ukıyye (= 720 drahmi = 2,38356 kg.) şarap, 121,5 ukıyye (= 972 drahmi = 3,217806 kg.) bal alırdı (Sauvaire, *JRAS*, XII/1 [1880], s. 113). Walter Hinz büyük ve küçük kıstın hacmini sırasıyla 2,4336 ve 1,2158 litre olarak hesaplamaktadır (*Islamische Masse*, s. 50). Eliya'nın şarap kıstı Kûhîn el-Attâr'ın 7,5 ritlik yani 90 ukıyyelik kıstıyla uyusmaktadır (*Minhâcü'd-dükkân*, s. 145).

1 kıst = $\frac{1}{2}$ sâ' = 2 müd = $\frac{1}{3}$ mekkûk = $\frac{1}{6}$ farak = $\frac{1}{12}$ [küçük] veybe = $\frac{1}{24}$ kaffiz = $\frac{1}{48}$ irdeb = $\frac{1}{192}$ cerib = 1,377 litre eşitliğini veren Ali Paşa Mübârek'e göre Yunanlı tarihçi Ksenofon'un sözünü ettiği (*Anabasis*, s. 30) hububat gibi kuru maddelerin ölçümünde kullanılan ve iki Attike (Yunanistan) şinikine denk olan Bâbil kaffizi ile kıst ve keylece aynı şeydir. Ayrıca $\frac{1}{5}$ faraklık Emevî kıstının da 1,625 litreye tekabül ettiğini ileri sürmektedir (*el-Mizân*, s. 84-85, 86, 87, 88; krş. M. Necmeddin el-Kürdî, s. 183, 230; Rogers, *JRAS*, X/1 [1877], s. 99-100). Kıstın hacminin $\frac{2}{3}$ kadeh yani 1,37 litreye denk geldiğini savunan Reyys de ona katılmaktadır (*el-Harâc*, s. 320). Eliyahu Ashtor ise Mısır'da metrik karşılıkları 476 gr. (zeytinyağı için), 1,07 kg. ve 2,14 kg. olan üç tür kıstın kullanıldığını bildirmekte ve Makrîzî'nin işaret ettiği 2 müdlük yani yarım sâ'lık kıstın 2,106 litre (1,93 kg.) zeytinyağı ölçtüğünü hesaplamaktadır (Ashtor, *EP²* [İng.], VI, 119; krş. Hinz, s. 50).

K. J. Basmacıyan'ın verdiği bilgilere göre Ermeniler arasında kullanılan bal kıstı 956,366, attar kıstı 765,0933, şarap kıstı

KIST

688,584 ve zeytinyağı kısıtı 635,616 gram kaldırırdı (JA, CCXII [1928], s. 146-147).

BİBLİYOGRAFYA :

Tehzîbü'l-luġa, “kış” md.; *Tâcû'l-'arûs*, “kış” md.; C. T. Lewis, *A Latin Dictionary*, Oxford 1993, s. 1688; Ksenophon, *Anabasis* (trc. Tanju Gökçöl), İstanbul 1998, s. 30; Epiphanius, *Epiphanius' Treatise on Weights and Measures: The Syriac Version* (ed. J. E. Dean), Chicago 1935, s. 13-14, 54-55, 65-66; Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm, *Kitâbü'l-Emvâl* (nşr. Muhammed Amâre), Beyrut 1409/1989, s. 460; Huneyn b. İshak, *el-Muhtâşar fi'l-evzân ve'l-ekyâl*, Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 3711/4, vr. 67^b; Belâzürî, *Fütûh* (Rıdvân), s. 131, 182, 216; Kustâ b. Lûkâ, *Kitâb fi'l-vezn ve'l-keyl*, Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 3711/5, vr. 71^a-72^a; İbn Abdürabbih, *el-İkdü'l-ferid*, VI, 264; Süfî, *Edebü'l-küttâb*, s. 217; Muhammed b. Ahmed el-Hârîzmî, *Meġâtihu'l-'ulûm*, Kahire 1342/1923, s. 11; Zehrâvî, *et-Taşrif li-men 'aceze 'ani't-te'lif* (nşr. Fuat Sezgin), Frankfurt 1406/1986, II, 460; İbn Sinâ, *el-Kânûn fi't-ṭib*, Bulak 1294 → Beyrut, ts. (Dârü'l-fikr), III, 441; Muhammed b. Behrâm el-Kalânîsî, *Akrâbâzinü'l-Kalânîsî* (nşr. Muhammed Züheyr el-Bâbâ), Halep 1403/1983, s. 292, 296; Mahzûmî, *el-Müntekâ min Kitâbi'l-Minhâc fi 'ilmi ħarâci Mışr* (nşr. Cl. Cahen), Kahire 1986, s. 29; İbnü'l-Cevzî, *Ġarîbü'l-ħadiş* (nşr. Abdülmü'tî Emîn Kal'acî), Beyrut 1985, II, 242-243; Mûhezzebüddin Ebû'l-Hasan Ali b. Ahmed el-Baġdâdî, *el-Muhtârât fi't-ṭib* (nşr. Fuat Sezgin), Frankfurt 1417/1996, II, 336; Ebû'l-Münâ Dâvûd b. Ebû Nasr Kûhîn el-Attâr, *Minhâcü'd-dükkân* (nşr. Hasan Zagle), Frankfurt 1417/1997, s. 145, 146; İbnü'l-Kufî, *el-'Ulme fi'l-cirâħa* (nşr. Fuat Sezgin), Frankfurt 1417/1997, II, 235; İbnü'l-Uhuve, *Me'âlimü'l-kurbe fi ahkâmî'l-ħisbe* (nşr. R. Levy), London 1938, s. 228; İbn Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlik* (Krawulsky), s. 80-81; Ali Paşa Mübârek, *el-Mizân fi'l-aqyise ve'l-mekâyil ve'l-evzân*, Kahire 1309, s. 84-85, 86, 87, 88; A. E. Berriman, *Historical Metrology*, London-New York 1953, s. 127, 129, 130; W. Hinz, *Islamische Masse und Gewichte*, Leiden 1955, s. 50; M. Ziyâeddin er-Reyyis, *el-Ĥarâc ve'n-nüzumü'l-mâliyye*, Kahire 1977, s. 320; M. Necmeddin el-Kürdî, *el-Mekâdirü's-şer'iyye ve'l-aħkâmü'l-fıkhıyyetü'l-müte'allika bihâ*, [baskı yeri yok] 1404/1984 (Matbaatü's-saâde), s. 162-163, 183, 230; Ahmed b. Muhammed es-Sâvî, *Bulġatü's-sâlik li-Akrabi'l-mesâlik* (nşr. M. Abdüsselâm Şâhin), Beyrut 1415/1995, II, 201; E. T. Rogers, “Unpublished Glass Weights and Measures”, *JRAS*, X/1 (1877), s. 99-102; M. H. Sauvaire, “A Treatise on Weights and Measures, by Eliyâ, Archbishop of Nisibin (Supplement to Vol. IX. pp. 291-313)”, a.e., XII/1 (1880), s. 113, 114; a.mlf., “Matériaux pour servir à l'histoire de la numismatique et de la métrologie musulmanes”, *JA*, VII (1886), s. 439-444; K. J. Basmadjian, “Poids et mesures chez les anciens arméniens”, a.e., CCXII (1928), s. 146-147; Mahmûd Ferve, “el-Mekâyis ve'l-mevâzin ve'l-mekâyil fi Tûnis ħilâle'l-ħarameyn eş-şâmin ve't-tâsî' 'aşer”, *el-Mecelletü't-târîħıyyetü'l-'Arabıyye li'd-dirâsâti'l-'Osmaniyye*, sy. 7-8, Zaġvân 1993, s. 252; E. Ashtor, “Makâyil”, *EP* (İng.), VI, 119.

CENGİZ KALLEK

KIŞR

(القشر)

Tasavvufta bâtm ilminin (lûb) karşıtı olan zâhir ilmi (şeriat) için kullanılan bir terim (bk. LÜB).

KITA

(قطعة)

İran ve bilhassa Türk edebiyatında kullanılan bir nazım şekli.

Sözlükte “parça, kısım” anlamına gelen **kıt'a**, Arap şiirinde mâna bütünlüğü taşıyan aynı vezin ve kafiyedeki beyitler topluluğu için kullanılmaktadır (Tehânevî, III, 1200-1201). Bazı çağdaş araştırmacılar ise kitayı kasideden ayrılmış iki - altı beyitlik bir parça şeklinde açıklamaktadır (Meddî Vehbe - Kâmil el-Mühendis, s. 164). Tehânevî, kıta için Türk şiirinde kullanılan nazım şeklini hatırlatan bir ifade ile, “Vezin ve kafiyeleri aynı, matla'ları olmayan, kafiyeleri ikinci mısralarında bulunan iki - altı beyitlik nazımdır” demektedir. Eski Arap şairlerinden intikal eden bazı kısa manzumeler arasında uzun şiirlerden kalmış parçalar kadar kıta şeklinde söylenmiş kısa şiirler de vardır. Daha sonraki dönemlerde aşka dair konularla dinî, felsefî konuların işlendiği kıtaların çıkış noktası bu şiirler olmuştur (Çetin, *Eski Arap Şiiri*, s. 74). Öte yandan Bağdat'ta bilhassa ramazan gecelerinde halk diliyle söylenen şarkılar da aslında kıta şeklindeydi (DîA, III, 290).

İran edebiyatında kıta, İranlılar'ın İslâmiyet'i kabul ettiği tarihlerden itibaren hem kasideden ayrılmış parçalar hem de

müstakil bir nazım şekli olarak kullanılmıştır (İs'ad Abdülhâdî Kındîl, s. 229). Müstakil kıtalar en az iki, en fazla yedi ilâ on beyit kadardır. Nâdiren yirmi, otuz, hatta elli beyitlik kıtalar da bulunmaktadırlar (Hüseyn Rezmecû, s. 32). Ahlâkî mevzular yanında öğüt, medih, ağıt gibi konuların da ele alındığı bu şiirlerin özel bir vezni bulunmamakta, ancak beyitlerin ikinci mısraları birbiriyle kafiyeli olmaktadır. Kıtalar divanlarda genellikle “mukattaât” başlığı altında toplanmıştır. İran edebiyatında Rûdekî, Nâsır-ı Hüsrev, Senâî, Evhadüddîn-i Enverî, Abdurrahman-ı Câmî, İbn Yemîn, son dönemde de İrec Mirza, Ferruhî-i Yezdî ve bilhassa Pervîn-i İ'tisâmî kıta yazar önemli şairlerdendir.

Türk edebiyatında kıta İran edebiyatındaki benzer özellikler gösteren, iki veya daha çok beyitten meydana gelmiş bir nazım şekli olup matla' ve mahlası (taç beyti) bulunmayan bir gazel gibi beyitlerinin ikinci mısraları birbiriyle kafiyelidir. Dört mısralık kıtaların birinci ve üçüncü mısraları da genellikle birbiriyle kafiyeli olur. Türk edebiyatında bu tür kıtalar daha çoktur. Kıtanın beyitlerle yazılan nazım şekillerinden ayrılmasını sağlayan en belirgin özelliği, birinci beytinin mısralarının aynı kafiyede olmaması ve umumiyetle bütün beyitlerinde aynı konunun ele alınmasıdır. Öte yandan bendler halinde yazılan nazım şekillerinin her bendine de kelimenin sözlük anlamından hareketle kıta denilmektedir. Çok sayıda beyitten oluşan (iki beyitten daha fazla olan) kıtalara “kıt'a-i kebîre” denilmektedir. Kıt'a-i kebîreler otuz - kırk beyit kadar olabilmektedir. Bazan kıtanın birinci beytindeki mısralar birbiriyle (musarra'), ikinci beytinin ikinci mısraı birinci beyitle kafiyeli olabilmektedir. Bu şekilde kafiyeli olan kıtalara diğer nazım şekillerinden ayırt

Seyyid Abdullah'ın sülûs- nesih koituklu kıtası (İÜ Ktp., AY, nr. 6474)